

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Om Södertäljeleden

Damell, David

Fornvännen 123-126

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1972_123

Ingår i: samla.raa.se

(se Serning: Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid, Sthlm 1956, s. 85 f.). Ingen holkförsedd pilspets finns dock i det samiska materialet.

Är spetsen inte ändå av utländsk tillverkning — men i så fall varifrån? Eller är den ett sent arbete — kanske med samisk anknytning?

Inger Zachrisson

Summary

In the summer of 1971 a pointed iron object with socket was found in Brännland district, Umeå in northern Sweden (Västerbotten's Museum, inv.no. 9495). It is 21.1 cm long and 2.6 cm wide, and weighs 57 grammes. The lancet-shaped blade has hammered longitudinal borders. The general character of the object is thin and "tinny.". It is uncertain whether the object is a spearhead or an arrowhead. So far as is known no such objects are, however, found in Samian material. Was this object made outside Sweden and, if so, where? Or is it a late work — perhaps with Samian associations.

Om Södertäljeleden

Ett återkommande problem i samband med diskussionen om Birkas upphörande under 900-talets senare del har varit landhöjningsfrågorna kring den s. k. södertäljeleden.

Vissa forskare har hävdat att leden uppgrundats långt före vikingatid och att Birkas upphörande ej kan ha att göra med dessa förhållanden.¹ Senast har saken vidrörts av Björn Ambrosiani² i en uppsats med titeln »Birka-Sigtuna-Stockholm». Ambrosiani relaterar den tidigare diskussionen och ansluter sig med viss reservation till åsikten att södertäljeleden varit segelbar in i vikingatid och att den under dess senare del uppgrundats varvid båtpassager blivit omöjliga.³

Nedan presenterade material löser ej ovannämnda problem men då det är av viss vikt i diskussionen har det ansetts nödvändigt att bringa det till allmän kännedom.

Under 1950- och 60-talen har väsentliga markingrepp företagits inom det centrala Södertälje, bl. a. på båda sidor av den i NNV-SSÖ löpande Storgatan, vars sträckning ungefär torde ange den forntida södertäljeledens lopp. I samband

¹ Granlund, E., 1930. De geografiska betingelserna för Stockholms uppkomst. *Ymer*.

² Ambrosiani, B., 1957. Birka-Sigtuna-Stockholm. Ett diskussionsinlägg. *Tor*.

³ Ambrosiani *a. a.*, s. 157.

Fig. 1. Karta över det centrala Södertälje. Det snedstreckade området anger 5 m-skurvans sannolika utsträckning vid vikingatidens mitt. 5 m-skurvan i övrigt markerar dess nuvarande läge och har ej alls utritats längs kanalsträckningen. Renritning Dagmar Sjöholm. — Map of central Södertälje. The hatched area indicates the probable 5-metre contour in the middle of the Viking era. Otherwise the 5-metre contour marks its present situation and has not been drawn at all along the channel stretch.

med dessa markgrepp, vilka bl. a. föranletts av flera varuhusbyggen, har geotekniska undersökningar företagits bl. a. i form av kolvborrningar, som här kortfattat skall presenteras.⁴

Min redogörelse för markförhållandena följer Storgatan från Rådhuset i N,

⁴ Hela det använda materialet har välvilligt ställts till mitt förfogande av civilingenjör SVR Greger Lilja, chef för GEO-Expert Aktiebolag, Solna. Förutom GEO-Experts undersökningar har jag tagit del av undersökningar gjorda av Ingenjörfirman Jacobsson & Widmark AB, Lidingö, Bjurströms Geotekniska Byrå AB, Lidingö, Svensk Geoteknisk Undersökning, Stockholm, AB Flygfältsbyrån, Göteborg, Orrje & Co, Stockholm samt Väg- och Byggnadsbyrån, Stockholm.

vid vilket de nordligaste borrhningarna gjorts, och följer därefter gatsträckningen mot S (se karta).

Inom kv Rådhuset har borrhningar företagits inom hela tomtområdet. Av intresse här är endast sonderingarna ute vid Storgatan, som är tomtens lägsta del. Här har i 3 borrhål kunnat konstateras att ned till ett djup av 2–2,5 m från nuvarande markyta på ca 8,7–8,9 m ö. h. finns spår av kulturlager av grusig sand med tegelrester, vilket också uppvisar växtdelar i ett av borrhålen. Här kan man alltså räkna med en ursprunglig markyta på ca 6–6,9 m ö. h. Borrhningar har ej gjorts i torget Ö om Rådhuset.

I f. d. kv. Neptunus och Polstjärnan, dvs. under nuvarande Eparhuset S om torget och Ö om Storgatan, har flera borrhningar företagits. I ett borrhål nära hörnet Storgatan–Gästgivaregatan har bl. a. konstaterats växtlämningar, trärester o. dyl. ner till ett djup av ca 0,5 m ö. h. Ett 60-tal m S därom har man i ett borrhål beläget nära Storgatan konstaterat förekomst av kulturlager ner till ett djup av 1 m under schaktbotten för Epabygget dvs. 3 m ö. h. Längs hela V delen av dessa kvarter samt vidare mot S under varuhuset Kringlan har f. ö. kunnat konstateras förekomsten av ett mäktigt lerlager (NV-SÖ), vilket dock ej kan sättas i säkert samband med ett tidigare sund över platsen.

Strax N om Garvaregatan, ett 25-tal m in från Storgatan har vidare kulturlager konstaterats gå ner till en nivå belägen ca 5 m över nuvarande havsytan. Fortsätter man så att mäta tjockleken på fyllnadslagret över lerkörteln under ovannämnda varuhuset Kringlan finner man att det där det är som mäktigast går ner till ett djup av mellan 3,5–4,5 m ö. h. Denna nivå kan alltså möjligen vara den ursprungliga markytan, en sak som dock ej med full säkerhet kunnat fastslås.

Beträffande kvarteren mellan Kringlan och Saltsjötorget–Slussgatan har konstaterats förekomst av mäktiga dylager, vilka visar att en djup vik, en förlängning av Marens innersta del, trängt in mot Ekdalsgatan, rätt långt in i historisk tid.

Slutligen kan nämnas att inga säkra spår av vare sig kulturlager eller havsvik påträffats i kvarteren V om Storgatan mitt emot varuhuset Kringlan och Epa.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att man kan konstatera en möjlig, ursprunglig marknivå i en linje från Marens innersta del vid Slussgatan fram mot Stortorget V del på mellan ca 3–ca 7 m över nuvarande havsytan. Eftersom punkten ca 7 m ö. h. ligger nära den antagliga pasströskeln i gatan V om S:ta Ragnhilds kyrka⁵ är det rimligt att tänka sig ungefär samma nivå på passpunkten. Det har då ej varit möjligt att passera under vikingatid då den beräknade nivån låg på ca +4,5 m omkring 950 e. Kr.⁶ Nivån 5 m ö. h. sträcker sig dock in till området strax S om Stortorget förutsatt att den här diskuterade ursprungliga marknivån är den rätta. Då återstår en annan möjlighet att passpunkten ej legat V om Kyrkan utan Ö om densamma och att det förmodade

⁵ Ambrosiani *a. a.*, s. 156.

⁶ Åse, L.-E. 1970. Kvartärbiologiska vittnesbörd om strandförskjutningen vid Stockholm under de senaste ca 4 000 åren. *Geologiska Föreningens Förhandlingar*, vol. 92.

Vid de pågående arkeologiska utgrävningarna inom Birkas forna hamnområde under ledning av docent Björn Ambrosiani har en pir på 5 m:s nivån kunnat hänföras till omkring 900 e. Kr. Författaren tackar Björn Ambrosiani för denna uppgift.

sundet således svängt av från hörnet Gästgivaregatan–Storgatan mot NÖ över Stortorget mot den nuvarande kanalens N sträckning. Detta alternativ är dock enligt Ambrosiani helt omöjligt enär passpunkten Ö om kyrkan varit högre än V därom.⁷ Det synes alltså som om pasströskeln vid Södertälje redan under vikingatid varit för hög för fri passage med båt. Det kan naturligtvis dock inte helt uteslutas att en smal ränna, vilken man ännu ej kommit i kontakt med vid borrningsarbeten, lett från den vikingatida vikens innersta del vid Stortorget SV hörn och vidare mot NNV förbi passpunkten. Här kan endast framtida provborrningar ge svar.

En sak är dock klar. Ett drag vid Tälje har inte varit särdeles långt, högst 300–400 m, vilket med tanke på vad man vet om dragställen på andra håll är en kort släpsträcka.

När uppgrundningen emellertid fortskred och dragsträckan därigenom snabbt ändrades till kanske 1 km:s längd blev täljepasset mindre attraktivt. Detta bör ha skett under vikingatidens senare del och frågan rörande handelsvägarnas omläggning som en av orsakerna till Birkas upphörande kan således ej avskrivs. Visserligen kan här invändas att fartyg av koggtyp ej kunnat passera södertäljeleden överhuvud under vikingatid utan måste ha passerat nuvarande Stockholm. Även denna invändning kan dock avvisas med den motiveringen att merparten av sjöfarten på Birka väl troligen gått på inhemska kölar. Man har med andra ord använt en fartygstyp som väl lämpade sig för gång i grunda vatten⁸ och dragning på land om så behövdes.

David Damell

Summary

The paper is a contribution to the discussion as to whether the rise of the land level in the so-called Södertälje passage was one of the reasons for the decline of Birka during the tenth century. Some researchers have maintained that this channel was already silted up before the time of Birka and that the question therefore has no relevance for the town's decline. The present survey shows, however, that by means of soil samples derived by drilling from the centre of Södertälje it has been possible to establish the existence of a ditch which still almost linked the Baltic and Lake Mälaren at the beginning of the tenth century. There is thus much to indicate that the Södertälje passage was navigable for sailing boats of shallow draught up to the tenth century and that the progressive rise of the land level which then followed was a cause contributing to the abandoning of Birka.

⁷ Ambrosiani *a. a.*, s. 156.

⁸ Almgren, B. 1963. Vikingatågens höjdpunkt och slut. Skepp, hästar och befästningar. *Tor*, se även A. Nordström, *Södertälje stads historia I*, Forntiden, Stockholm 1968, s. 86–90.